

KUR'ÂN'IN
FARKLI İNANÇ MENSUPLARINA
YAKLAŞIMI

- SEMPOZYUM -

12-13 MAYIS 2006
MERAM / KONYA
KONEVİ KÜLTÜR MERKEZİ

KONYA İLAHİYAT DERNEĞİ YAYINLARI

Yayın No: 2

Kongre / Sempozyum / Toplantı: 1

Kur'an'ın Farklı İnanç Mensuplarına Yaklaşımı Sempozyumu

12-13 Mayıs 2006

KONYA

1. Baskı: Mayıs 2007, Konya

ISBN: 978-975-01799- 1- 4

Tertip Komitesi:

Prof. Dr. Ahmet Önkal (Başkan)

Prof. Dr. Ahmet Yaman

Prof. Dr. İsmet Ersöz

Prof. Dr. Mehmet Sait Şimşek

Prof. Dr. Yusuf Işıcık

Doç. Dr. Naim Şahin

Doç. Dr. Fethi Ahmet Polat

Dr. Ahmet Küçük

Hakan Uğur

Redaksiyon:

Fethi Ahmet Polat

Düzeltili:

Fethi Ahmet Polat

Ahmet Küçük

Doğan Kaplan

Dizgi/sayfa düzeni:

M. Bahâüddin Varol

Kapak:

Muhiddin Okumuşlar

Baskı/cilt:

Sebat Ofset Matbaacılık

Tel:0.332.3420153 Fax:0.332.3423780

www.sebat.com / sebat@sebat.com

1. TEBLİĞ

**İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRI/KAPSAMI VE İNANÇ
ÖZGÜRLÜĞÜ AÇISINDAN “MÜRTEDİN CEZALANDI-
RILMASI”NA DAİR BİR DEĞERLENDİRME**

Dr. Abdurrahman ATEŞ

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnanç özgürlüğü, kişinin kendi iradesiyle istediği kutsala iman etmesi, istediği dini benimsemesi veya benimsememesidir. Bu özgürlük, serbest bir şekilde inanmayı, inancını açıklamaya zorlanmamayı ve inancından dolayı kınanmamayı gerektirmektedir. Aslında insanın iç dünyasıyla ilgili bir eylem olduğu için iman etmenin, bir kutsala inanmanın yasaklanması fazla bir anlam ifade etmemektedir.¹

İnanç, insanda bulunan manevî bir duygu olduğundan, bunların değiştirilmesine yönelebilecek bütün zorlamalar, aslında o inanç sahibinin gerçek dışı görüntü arz etmesine sebep olacaktır. Bu ise hiçbir inanç için benimsenecek bir durum olmadığı gibi bilhassa İslâm için de söz konusu olamaz. İşte bundan dolayı, insanlık tarihi boyunca hak dine çağırarak üzere peygamberler gönderilmesine rağmen, insanlar zorlanmamış, dinin benimsenip benimsenmemesi konusunda özgür iradeleriyle başbaşa bırakılmışlardır. Son ilahî mesaj Kur'ân da inanç konusunda zorlamayı reddetmektedir:

“Dinde zorlama yoktur...”²

“De ki: Bu gerçek Rabbinizdendir, artık dileyen inansın, dileyen inkâr etsin...”³

“Rabbin isteseydi, yeryüzündekilerin hepsi mutlaka inanırlardı. O halde sen mi insanları inanmaları için zorlayacaksın?”⁴

“Öğüt ver, çünkü sen ancak öğüt verensin. Onların üzerinde zorlayıcı değil-

¹ Dursun, Davut, *Din ve Vicdan Hürriyetinin Siyasal Sistem Açısından Anlamı ve Uygulaması*, Bilgi ve Hikmet Dergisi, İstanbul, Bahar-1994, sy. 6, 80.

² Bakara 256.

³ 18 Kehf 29.

⁴ 10 Yûnus 99.

sin.”⁵

Din, dudakların tekrarladığı anlamsız kelimelerden ibaret olmadığı için bu konuda zorlama yapma imkânı yoktur. Böyle olmasaydı Allah, insanları iman etmek zorunda bırakacak etkenler de yaratırdı.⁶ Ama insanın inancının manevî/ahlâkî değeri, bu inancın, bir zorlamanın değil serbest ve özgür iradenin ürünü olmasına bağlı olduğuna göre “göklerden indirilen” görünür ya da işitilir bir “alâmet/işaret”, karşı durulmaz aşikârlığıyla bu serbest irade ya da seçim ögesini ortadan kaldırır ve dolayısıyla insanın mesaja olan inancını ahlâkî değerinden ve anlamından yoksun bırakırdı.⁷ Ayrıca insanların gönüllü ve kendi tercihleriyle kendisine inanmalarını isteyen düşünce sistemleri zaten zorlamaya ihtiyaç duymayacaktır. Çünkü zorlamaya ihtiyaç duymak, ancak tercih yapma imkânı olmayan noktada devreye giren bir konudur. Kaldı ki Kur’ân, davetçiyi, insanların iman edip etmemelerinden sorumlu tutmadığı için onları İslâm’a girmeye zorlamalarını istememiştir.

İşte İslâm’ın öngördüğü inanç özgürlüğünden dolayıdır ki, diğer din mensuplarının, dinlerinin gerektirdiği şekilde ibadet etmelerini sağlamış, dinlerinin kurallarını yaşama konusunda idarecilerin zorlamalarını da yasaklamıştır.⁸ Bu bağlamda “zimmîlik” tam bir vicdan ve din özgürlüğü garantisini vermekte, zorunlu askerlik yapmayı kaldırmakta, Müslüman olmayanlara, kendi kanunlarını uygulama imkânı vermektedir.⁹ Bunun en güzel örneğini Hz. Peygamber’in savaşlarda din adamlarına karışılmaması yönündeki emirlerinde görmekteyiz.¹⁰ Hz. Ömer’in Beyt-i Makdis’e gittiğinde onların kiliselerinde namaz kılmayışının nedeni de kendisinden sonra Müslümanların bu kiliseyi yıkıp enkazı üzerinde bir mescit yapabilecekleri endişesiydi.¹¹ Bu da İslâm’ın diğer din mensuplarına tanıdığı inanç özgürlüğünü yansıtan bir örnektir.

A. İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRI/KAPSAMI

İnanç özgürlüğü, her din mensubunun kendi inançlarının gereği olan eğitimlerini yapma özgürlüğünü de beraberinde getirmektedir. Hatta Kur’an’da ve sünnette, Müslüman olmayanların Müslümanlara kendi inançlarının propagandalarını yapmalarını yasaklayan açık hiç bir delil de bulunmamaktadır.¹² Sadece soyut anlamdaki inanç için bir özgürlük tanın-

⁵ 88 Çâşiye 21-22.

⁶ Konuyla ilgili ayette şöyle buyrulmaktadır: “Sen, inanmıyorlar diye neredeyse kendini helâk edeceksin! Dilesek onların üzerine gökten bir mucize indiririz de ona boyun eğmek zorunda kalırlar (inanırlar).” 26 Şuarâ 3-4.

⁷ Esed, Muhammed, *Kur’ân Mesajı*, (terc. C. Koytak-A. Ertürk), İstanbul, 1997, 741-742. (Şuarâ, 4. Not)

⁸ Abdülkerim, Fethi, *ed-Devle ve’s-Siyâde fi’l-Fıkhî’l-İslâmî*, Kahire, 1977, 379.

⁹ Hamidullah Muhammed, *Makâleler*, (terc.İ. Süreyya Sırma) İstanbul, 1986, 58.

¹⁰ Bkz. Müsned, I, 300; IV, 240; V, 358.

¹¹ Abdülkerim, age., 379.

¹² Şimşek, M. Sait, *Kur’ân’ın Ana Konuları*, İstanbul, 1999, 265.

dığı halde, bunun aynı inancın gerektirdiği bazı davranışlara tanınmaması hem bir çelişki hem de anlamsız olacaktır. Buna göre Müslüman olmayanların İslâm'a ve Müslümanlara hakaret etmemeleri, onları küçük düşürücü söz ve eylemlerden sakınmaları şartıyla kendi inançlarını yaşamaları, hatta inançlarının propagandasını yapmaları da İslâm'ın tanımış olduğu inanç özgürlüğü kapsamında değerlendirilmelidir. Son yıllarda ülkemizde artan misyonerlik faaliyetlerinin de **-siyasal açıdan değil de-** dinî açıdan böyle değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Belki ilk bakışta böyle bir özgürlüğün tanınması anormal karşılanabilir. Ancak İslâm, diğer inanç mensuplarının güç kullanmadan ve İslâm'ı küçük düşürmeden kendilerini ifade etmelerinden ve kendi inançlarının propagandalarını yapmalarından etkilenmeyecek kadar mükemmelliğe sahip bir dindir ve müntesiplerinin de aynı mükemmelliğe sahip olmaları ve inançlarını belirlenen ölçüler çerçevesinde yaşayıp yaymaya çalışmaları durumunda diğer din mensuplarının propagandalarından etkilenmeyeceğini öngörür. Hatta Müslümanların kendi dinlerine olan bağlılıkları ve samimiyetleri dolayısıyla İslâm'a olan güvenleri, başka din mensuplarının faaliyetlerinden rahatsız olmalarını gerektirir. Bu itibarla Müslüman olmayanların faaliyetlerinden rahatsızlık duymanın başlıca nedeninin, Müslümanların, İslâm'ın sorumluluklarını yeterince yerine getirmemeleri olduğunu düşünüyoruz. İslâm'ın öngördüğü 'kolektif şuur'a sahip bir toplumda, başka dinlerin varlık göstermesi, İslâm'a rağmen rağbet görmesi neredeyse imkânsız olacaktır. Başka bir ifadeyle, eğer diğer din mensuplarının etkisi azaltılmak isteniyorsa, İslâm'ın hedeflediği insanın ve toplumun inşasına ağırlık verilmelidir.

İnanç, ibadet, ahlâk, ticarî/ekonomik ve sosyal hayatla ilgili hükümleri ihtiva eden Kur'ân, muhaliflerinden, Kur'ân'ın bir benzerini getirmeleri için meydan okumaktadır.¹³ Kur'ân'la ilgili bu meydan okumaya karşılık, birileri, bu alanların birinde veya hepsinde Kur'ân'dan daha üstün görüş ve hükümlere sahip olduğunu ileri sürecek olsa, din adına, bu kimsenin görüşlerini anlatmasına engel olmamız mümkün değildir. Aksi takdirde meydan okumanın hiçbir anlamı kalmaz.¹⁴ Aslında muhalif görüşlerin seslendirilmesine fırsat vermeyenler, kendi inanç ve görüşleri konusunda endişesi olanlardır. Müslümanların ise böyle bir endişeleri olmamalıdır.¹⁵

Hız. Peygamber de kendisine gelen Hıristiyanların, kendi ibadetlerini yapmaları için mescidini kullanmalarına müsaade etmiş, hatta mescitte onlarla tartışmış, Hıristiyanların Kur'ân'a aykırı olan görüşlerini özgür bir şekilde dile getirmelerine fırsat tanımıştır.¹⁶

O halde her din mensubu, sahip olduğu inancını zorla benimsetmeye girişmediği veya bu inancını başkalarına hakaret etme aracı olarak kullan-

¹³ Bkz. 2 Bakara 23; 10 Yûnus 38; 11 Hûd 13; 21 Enbiyâ 24; 17 İsrâ 88; 27 Neml 64.

¹⁴ Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, 266.

¹⁵ Şimşek, *Kur'ân'ın Ana Konuları*, 267.

¹⁶ Bkz. İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm*, Kahire, 1990, I, 348.

madığı sürece inanç özgürlüğü kapsamındadır. Aksi takdirde inanç özgürlüğünden söz edilemez.

İnanç özgürlüğü söz konusu olduğunda ilk akla gelen ayetlerden olan Bakara 256. ayeti de hiç kimseyi dinini bırakmaya zorlayamayacağımızı ifade ettiği gibi aynı zamanda bizi dinimizden uzaklaşmaya kimsenin zorlayamayacağı anlamındadır. Çünkü bu özgürlük, hiç kimsenin kimseye saldırmamasını öngörmez; aksine barış içinde yaşamasını gerektirir.¹⁷

İslâm, bu anlamdaki düşünce özgürlüğünü garanti altına almış, insanların birbirleriyle diyaloga girmeleri, tartışmaları, birbirlerini inandırmaları veya düşüncelerinin doğruluğuna ikna etmeleri amacıyla böyle bir inanç ve düşünce özgürlüğü tanınmıştır. İslâm'ın esas aldığı inanç özgürlüğünde insanların hayatlarına ve fikirlerine şiddet ve zorlama egemen olacak şekilde mutlak/kayıtsız-şartsız bir özgürlük söz konusu değildir.

1. Dinde Zorlama/Dine Girişte Zorlama

İnanç özgürlüğü konusuyla ilgili olarak sürekli gündemde tutulan Bakara sûresinin 256. ayeti çoğu zaman kişilerin düşünceleri doğrultusunda farklı alanlara çekilmekte, dolayısıyla yanlış yorumlanmakta ve verilmek istenen asıl mesaj göz ardı edilmektedir. Hatta muhalif düşünenlerin bile kendi düşüncelerine dayanak kabul ettikleri bir ayet şeklinde algılanmaktadır.

Bu ayetin kimler ve hangi konu ile ilgili olduğu konusunda müfessirlerden farklı görüşler rivayet edilmiştir. Bu görüşlerin başlıcaları şunlardır:

- a) Bu ayet sadece cizye veren Ehl-i Kitap'a mahsustur.¹⁸
- b) Daha önce Yahudî iken Müslüman olan ve kendi çocuklarını da İslâm'a girmeye zorlayan Medinelî Ensâr hakkındadır.¹⁹
- c) Genel anlamda hiç kimsenin İslâm'a zorlanamayacağı hakkındadır.²⁰
- d) Bu ayet savaşmayı emreden ayetlerle neshedilmiştir.²¹

Ayet ile ilgili görüşlerin iki bakış açısına göre şekillendiğini görüyoruz: *Birincisi*, ayetin muhtevasıyla ilgilidir. Şöyle ki: Ayet, başkalarını zorla Müslümanlaştırmaya çalışmayı Müslümanlar için yasaklayan bir yasa

¹⁷ Abdülmütecellî, Muhammed Recâ Hanefî, *el-Hurriyyât ve'l-Hukûk fi'l-İslâm*, Da'vetü'l-Hâk Dergisi, Mekke, 1987, sayı, 69, 33.

¹⁸ İbn Atıyye, el-Endelûsî, *el-Muharraru'l-Vecîz*, Beyrut, 1993, I, 343; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, Riyâd, tsz., II, 281; Sıddık Hasan Han, *Fethu'l-Beyân fi Makâsidi'l-Kur'ân*, Kahire, 1965, I, 426-427; İbn Âşur, Muhammed Tahir, *Tefsîru't-Tahrir ve't-Tenvîr*, Baskı yeri yok, tsz., III, 27.

¹⁹ Bkz. el-Vâhidî, Ali b. Ahmed, *Esbâbu'n-Nüzûl*, Beyrut, 1988, 70; el-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâluddin Abdurrahman, *Zâdü'l-Mesîr*, Beyrut, 1964, I, 305.

²⁰ Bkz. Ebû Hayyân, age., II, 281-282; el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Mısır, 1962, III, 16; Ebussuûd Muhammed b. Muhammed, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, Kahire, tsz., I, 249.

²¹ İbn Atıyye, age., I, 343; Ebû Hayyân, age., II, 281; en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsîru'n-Nesefî*, İstanbul, 1984, I, 129; Ebu's-Suûd, age., I, 249; Sıddık Hasan Han, age., I, 246.

hükmünde midir, yoksa “Dinde zorlama olayının gerçekleşmeyeceğini” bir realite olarak haber verme konumunda mıdır? *İkincisi* ise ayette yer alan “din” mefhumundan ne kastedildiği ile ilgilidir. Şöyle ki: Burada “din” kelime-i şehâdetle temsil edilen görsel bir şekilden mi ibarettir, yoksa dinden maksat inanç temeline dayalı geniş ve kapsamlı bir olgu mudur?

Yukarıdaki görüşlerden ilk üçünü benimseyenler, söz konusu ayeti Müslümanları, başkalarını zorla İslâm’a girmeye zorlamaktan alıkoyan bir yasa gibi değerlendirmekte, bunun sonucu olarak dini de görsel şekilden ibaret ve kelime-i şehâdetle temsil edilen bir düşünce olarak görmek durumundadırlar. Çünkü dinin temeli olan iman, nefsin boyun eğmesinden ibarettir. Nefsin boyun eğmesi de hiçbir zaman zorlama ile gerçekleşmez.²² Bu değerlendirmeye göre ayetin, dinin kabul veya reddedilmesi konusunda zorlama yapılmayacağı ilkesini ihtiva ettiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Ayeti, “dinde zorlama olayının gerçekleşmeyeceğini” bir realite olarak haber verme konumunda görenler ise doğal olarak dinin ikinci anlamını, yani dinin akide temeline dayalı ve geniş kapsamlı bir vakıa olduğunu esas alacaklardır. Başka bir ifadeyle, bu görüşte olanlar ayetin, dinin kabul veya reddi konusundaki zorlamayı değil, dinin yaşanmasındaki zorlamayı yasakladığını savunmuşlardır.

Ayetin sadece Ehl-i Kitap ile ilgili olduğu görüşünün tutarsız olduğunu da burada belirtmeliyiz. Çünkü bu hüküm yalnız Ehl-i Kitap’a mahsus olsaydı, İslâm memleketinde Ehl-i Kitap’tan başkasına eman (can güvenliği) verilmemesi gerekirdi.²³ Oysa, gerek Hz. Peygamber döneminde, gerekse sonraki dönemlerde İslâm’ın egemen olduğu topraklarda Ehl-i Kitap’ın dışında olan birçok insanın kendi inançlarına bağlı olarak yaşamalarına engel olunmamıştır.

Bu ayetin, savaşmayı emreden ayetlerle neshedildiğine dair görüşe gelince; bunun da tamamen reddedilmesi gereken bir görüş olduğunu belirtelim. Hem bu ayetin neshedildiğini gösterebilecek bir delil mevcut olmadığından, hem de Taberî’nin dediği gibi hükümler insanlar tarafından değil, Allah tarafından neshedilebileceğinden dolayı²⁴ böyle bir görüş muteber değildir. Nitekim Suyûtî de (ö. 911/1505) neshedilen ayetlerin sadece 21 tane olduğunu belirterek sıraladığı ayetler arasında Bakara 256. ayetini zikretmediği gibi “bu ayetlerden başka nesh olduğunu iddia etmek doğru değildir” diyerek de bu konudaki kanaatini ortaya koymaktadır.²⁵ Diğer taraftan aynı ayetin devamındaki “... Doğruluk, sapıklıktan seçilip belli olmuştur...”²⁶ ifadesi de bu hükmün nüzûlünün, dinin belli olmasından sonra olduğunu göstermekte ve neshedildiği şeklindeki görüşe engel görünmek-

²² Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsîru'l-Menâr*, Kahire, 1947, III, 37; Merâğî, age., III, 16.

²³ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul, 1979, II, 866.

²⁴ et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'ul-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, Beyrut, 1992, II, 357.

²⁵ Bkz. Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman, *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, tsz., II, 30.

²⁶ 2 Bakara 256.

tedir.²⁷ Hatta üzerinde durduğumuz bu ayetten önceki ayetlerde Allah yolunda cihadın emredilmesi ve bu bağlamda Tâlût-Câlût kıssasının örnek olarak verilmesinden²⁸ dolayı dinleyici ve okuyucunun zihninde savaşın düşmanı İslâm'a sokmak için yapıldığı şeklinde oluşabilecek izlenimi silip, İslâm'a girme konusunda kimseye zorlama yapılamayacağını bildirmek üzere hemen peşinden bu ayetin gelmiş olabileceği de uzak bir ihtimal değildir.²⁹

Bu ayet, zorla din değiştirmenin her şart altında geçersiz ve temelsiz olduğunu, inanmayan bir kişiyi İslâm'ı kabule zorlamanın büyük bir günah teşkil ettiğini ifade eden ve İslâm'ın inanmayanların önüne “*ya İslâm ya kılıç*” alternatifi koyduğu şeklindeki yaygın safsatayı geçersiz kılan bir hüküm niteliğindedir.³⁰ Ayrıca zorla kabul edilen bir imanın geçersiz olduğunu anlattığı gibi aynı zamanda dinde herhangi bir ameli/ibadeti zorla yaptırmanın da geçersiz olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü zorla kıldırılan bir namaz, zorla tutturulan bir oruç, zorla alınan bir zekât ve zorla yaptırılan diğer ibadetlerde, dinin istediği maksat olan niyet ve samimiyet gerçekleşmeyecektir.³¹

Bütün bunlardan sonra özellikle Batı'da daha çok vurgulanan ve Müslümanlarca da sık sık gündeme getirilen “*inanç ve düşünce özgürlüğü*” ilkesine bağlı olarak İslâm'ın, insanlara dinsizlik hakkı tanıdığını, bu konuda onları kendi hallerine bıraktığını savunmanın, bu ayetin yanlış anlaşılmasından kaynaklanan bir husus olduğunu belirtelim. Bütün dinlerden üstün olsun diye gönderilen hak dinin³² insanların kula kulluk yapmalarına izin vermesi, kendi haline bırakıp onlara seyirci kalması mümkün değildir. Böyle insanların hak dini benimsemeleri için Kur'an ve Sünnet'te sınırları çizilen yöntemlerle davet edilmesi başka; onların dini kabule zorlanması için güç kullanılması ise daha başkadır. İşte İslâm'ın reddettiği husus birincisi değil, ikincisidir.

Aslında Kur'an'ın ilk indirilen sûrelerinde, Allah tarafından vahyi yalayanların kendisine bırakılması ve havale edilmesinin emredilmesi³³ ile de hakikati inkâr edenlere karşı beşerî cezalandırma yolu yasaklanmış olmaktadır.³⁴ Hatta savaşla ilgili hükümlerin ağırlıklı olarak yer aldığı Tevbe sûresinin, “*Eğer yüz çevirirlerse de ki: Allah bana yeter! Ondan başka ilah yoktur. Ona dayandım, O, büyük arşın sahibidir*”³⁵ ayeti ile sona ermesi ve dini kabul etmekten kaçınanların kendi hallerine bırakılarak Allah'a tevekkülü

²⁷ Yazır, age., II, 865.

²⁸ 2 Bakara 244-251.

²⁹ Geniş bilgi için bkz. İbn Âşûr, *Tefsir*, III, 25; Yazır, age., II, 864.

³⁰ Bkz. Esed, age., 78 (2 Bakara, 249.not)

³¹ Bkz. Yazır, age., II, 861; el-Mevdûdî, Ebû'l-A'lâ, *Modern Çağda İslâmî Meseleler* (terc. Yusuf Işıcık), Konya, 1993, 70.

³² 9 Tevbe 33; 48 Fetih 28; 61 Saf 9.

³³ 68 Kalem 44; 73 Müzzemmil 11; 74 Müddessir 11.

³⁴ Esed, age., 1205 (74 Müddessir, 5.not).

³⁵ 9 Tevbe 129.

önermesi de bu konuda anlamlı bir mesaj içermektedir.

İnanç özgürlüğünü ortadan kaldırdığı izlenimi veren “*Haram aylar çıkınca (Allah’a) ortak koşanları nerede bulursanız öldürün; onları yakalayın, hapsedin ve her gözetleme yerinde oturup onları bekleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılarlar, zekâti verirlerse yollarını serbest bırakın. Çünkü Allah bağışlayan, esirgeyendir*”³⁶ ayeti ile “*Eğer tövbe ederler, namazı kılarlar ve zekâti verirlerse, dinde sizin kardeşlerinizdirler. Biz, bilen bir kavme ayetleri böyle uzun uzun açıklıyoruz*”³⁷ meâlindeki ayetlerle ilgili olarak önemli gördüğümüz bir hususu açıklamakta fayda mülâhaza ediyoruz:

İlk bakışta bu iki ayetin, İslâm’a zorlama ve müşriklerin anlaşmalarını/sözleşmelerini kabul etmeme izlenimi verdiği düşünülebilir. Ancak bu iki ayet, Müslümanlara saldırmaya başlayan, sonra da kendileriyle anlaşma yapılan bir grup hakkında inmiştir. Daha sonra bu grup anlaşmayı bozmaya ve ihanet etmeye niyetlenmiş, Müslümanlara karşı hiçbir söz ve anlaşmaya bağlı kalmama düşüncesine kapılmıştır. Nitekim bu ayetlerin yer aldığı ayet grubunda (Tevbe, 1-13) bu durum açık bir biçimde görülmektedir. Özellikle aynı sûrenin 4, 7 ve 12. ayetleri de hedef gösterilen kimselerin, yeminlerine sahip olmayan ve anlaşmayı bozan kimseler olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu gruba katı/sert davranılması ve kayıtsız-şartsız teslim olmanın dışında hiçbir şeyin kabul edilmemesi asla yadırganacak bir husus değildir. Çünkü bunların anlaşmayı bozmadıkları ve ihanet etmedikleri başka türlü değil, ancak bu şekilde anlaşılır.³⁸

2. Dinin Pratiginde/Uygulamada Zorlama

İslâm'ın, herhangi bir kimseyi zorla İslâm'a sokması veya imanın bir gereği ve tezahürü olan ibadet ve dinî kurallara uymaya zorlaması söz konusu değilse, bu, İslâm'ın tamamen vicdanlara hapsedilen bir inançtan ibaret olduğu veya bireysel ve toplumsal alanla hiç ilgilenmediği izlenimi vermiş olmuyor mu?

İslâm sadece gönüllerde yaşayan bir din olsun diye gönderilmiş olmaz. Onun da bireysel ve toplumsal alanla ilgili hukûkî düzenlemeleri, huzuru bozanlara karşı yaptırım gücü niteliğindeki cezaları vardır.

Her hukuk sistemi, kendisine tabi vatandaşları, kanunlarına uymaya mecbur ettiği gibi İslâm hukuk sistemi de kendi mensuplarını, prensiplerine uymaya, getirdiği düzene göre yaşamaya mecbur eder.³⁹ Bunun içindir ki Kur’ân değişik suçlara değişik cezalar getirmiş, birçok ahlâksızlıkların ortadan kaldırılmasını emretmiş, birçok şeyleri farz kılmış ve Müslümanlara, Allah'ın Rasûlüne ve kendilerinden olan ulû'l-emre itaat etmelerini

— — — —

³⁶ 9 Tevbe 5.

³⁷ 9 Tevbe 11.

³⁸ Derveze, Muhammed İzzet, *Dustûru'l-Kur'ân ve's-Sünneti'n-Nebeviyye fi Şuûni'l-Hayat*, Mısır, 1966, I, 407-409.

³⁹ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1997, I, 456.

emretmiştir. Bütün bu hükümleri uygulama alanına koyabilmek için bir gücün bulun(durul)ması kaçınılmazdır. Bu güç devlet gücü olabilir, toplumsal baskı olabilir. Bu itibarla Kur'ân, "dinde zorlama yoktur" derken inandığını söyleyenlerin kendi inançlarının yasakladığı davranışlara, özellikle de topluma yönelik tehdit oluşturan davranışlara da göz yumulması gerektiğini söylemek istememiştir.⁴⁰

Kur'ân'ın, hakkında cezalar belirlediği suçlar, toplumun kendilerinden arındırılması gereken kötülüklerdir. Toplumun sağlam olması için bu kötülüklerin toplumun bedeninden uzaklaştırılması amacıyla birtakım yaptırımların uygulanması zorunludur. Çünkü suçluların suçunu unutturacak bir seviyede suçlulara aşırı şefkat göstermek doğru değildir. Caydırıcı cezayı engelleyen her şefkat, aslında onların kötülük yapmasına imkân verir, toplum onların suçlarına maruz kalır.⁴¹

İslâm'ın öngördüğü yaptırımlar ve cezalar ile ilgili temel esprinin tespiti bağlamında bir hususa dikkat çekmek istiyoruz:

Kur'ân, bireysel olarak Allah'a kulluk yapma (ibadet) konusunda bir zorlamayı esas almadığı gibi yapılan kötülüğün sadece insanın kendisiyle sınırlı olması durumunda bir yaptırımı, yani kuvvet kullanmayı da öngörmez. İslâm'ın yasakladığı davranışlar, toplumu etkilemeye yöneldiğinde veya toplumsal yozlaşmaya zemin hazırlamaya başlaması durumunda kuvvet kullanma devreye girer. Kur'ân'ın bazı suçlardan dolayı belirlediği cezaların uygulanması için ileri sürdüğü şartlarda ve Hz. Peygamber'in bazı uygulamalarında meselenin bu yönü ön plana çıkmaktadır.

Mesela zinâ, başlı başına yasaklanan bir davranıştır ve yüz celde/sopa cezasıyla cezalandırılması emredilmektedir.⁴² Ancak bu cezanın uygulanabilmesi için bu suçu işleyenlerden başka kimselerin de bilgi sahibi olmaları, yani suçun en az dört şahit tarafından görülüp tespit edilecek şekilde işlenmiş olması⁴³ veya bu suçu işleyenlerin, bundan haberi olmayanların yanında itiraf etmeleri gerekmektedir. Bu şartlar oluşmadığı takdirde kimsenin zinâ yaptığı iddiasıyla hesaba çekilemeyeceği, hatta bu şartlarla ispat edilmediği/edilemediği halde başkalarına zinâ isnadında bulunanların da iftira suçu işlemiş olduklarından hareketle cezalandırılacakları ve onlara seksen sopa vurulacağı hususu bir ilke olarak ortaya konmaktadır.⁴⁴ Dolayısıyla bundan, zinâ suçunun, sadece işleyenlerce bilindiği durumlarda ahiret ile ilgili cezaî sorumluluktan kurtulmamakla beraber, dünyada cezalandırılmayacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. Yine hırsızlık yapan birisinin, malı çalınan kişi tarafından Hz. Peygamber'e getirilmesi ve cezanın uygulanacağını bildirilmesi üzerine, mal sahibinin bağışlama isteğini

40 Bkz. Mevdûdî, *Modern Çağda İslâmî Meseleler*, 224.

41 Ebû Zehre, Muhammed, *el-Cerîme*, by., tsz. 55.

42 24 Nûr 2.

43 4 Nisâ 15; 24 Nûr 13.

44 24 Nûr 4.

Hiz. Peygamber'in, "bana gelmeden önce bağışlasaydın" diyerek reddetmesi,⁴⁵ suçun bireysel alanda kaldığı sürece cezalandırılmayacağını, ama toplumsal bir niteliğe bürününce cezanın vazgeçilmez olacağını ortaya koymaktadır.

Yine namaz, oruç, hac gibi ibadetleri yerine getirmeyenlere herhangi bir yaptırım uygulanması öngörülmediği halde zekât vermeyen/vermek istemeyenlere yönelik Hz. Ebû Bekir'in savaşmak istemesi ve onun bu tavrını diğer sahabenin de onaylaması, zekâtın sosyal boyutuyla izah edilebilir. Diğer bir ifadeyle, sözgelimi namaz kılmayan, oruç tutmayan bir kişi, bu tavrıyla toplumun diğer bireyelerine yönelik herhangi bir hakka tecavüz etmiş olmamakta; buna karşılık zekâtı vermemekle, başkalarının kendi malı içinde bulunan haklarını gasbetmiş konumda bulunmaktadır. Dolayısıyla işlendiğinde bir yaptırım gerektiren suçlar, bireysel olmaktan çok toplumsal bir nitelik arz etmektedir.

B. "MÜRTEDEİN CEZALANDIRILMASI" VE İNANÇ ÖZGÜRLÜĞÜ

Mürtede uygulanması öngörülen ceza, inanç özgürlüğünü garanti altına alan prensiplerle karşılaştırıldığında bir çelişkinin algılanmasına neden olmaktadır. Bu bakımdan konunun değerlendirilmesi gerekmektedir. Öncelikle Kur'ân'ın mürtede ve irtidada bakışını ele alalım:

1. Kur'an'da Mürtede Yönelik Müeyyideler/Yaptırımlar

Kur'ân-ı Kerim, mürtedin durumu ile ilgili olarak dünyevî bir cezadan söz etmemekte, sadece ahiretteki cezayı hatırlatmakla yetinmektedir. Kur'ân'da "İrtidat" terimi kullanılarak konunun ele alındığı sadece şu iki ayet bulunmaktadır:

"... Onlar yapabilseler sizi **dininizden döndürünceye kadar** sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte onların bütün yaptıkları dünyada da ahirette de boşa çıkmıştır ve onlar ateş halkıdır, orada sürekli kalacaklardır."⁴⁶

"Ey inananlar! Sizden **kim dininden dönerse** (bilsin ki Allah, yakında öyle bir toplum getirecek ki O onları sever, onlar da O'nu severler. Mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihad ederler. Hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar. Bu Allah'ın lütfudur, onu dilediğine verir. Allah'ın lütfu geniştir, (O) bilendir."⁴⁷

Görüldüğü gibi birinci ayette, dininden dönenlerin amellerinin dünyada da ahirette de boşa gideceği bildirilmiştir. Amellerin dünyada boşa gitmesinden maksat, bir cezaya çarptırılmaları değil, bazı haklarını kaybetmeleridir. Müslüman olan eşinden ayrılması, mirastan mahrum olması

⁴⁵ Ebu Davûd, Hudûd 14; Nesaî, Kat'ü's-Sânk 5; İbn Mâce, Hudûd 28; Muvatta', Hudûd 28.

⁴⁶ 2 Bakara 217.

⁴⁷ 5 Mâide 54.

gibi mahrumiyetlerdir.⁴⁸ Ayrıca "...Sizden kim dininden döner ve kâfir olarak ölürseniz..." şeklindeki ifadenin "...ve kâfir olarak öldürülürseniz..." şeklinde olmaması da mürtedin öldürülmesine değil, bilakis, dininden döndükten sonra bile kâfir olarak yaşamaya devam etme ve kâfir olarak ölme hakkının olduğuna işaret etmektedir.

İkinci ayette ise dininden dönenlerin yerine birtakım özellikleri olan başka toplumların getirileceği bildirilmekte, adeta Allah'ın bunlara ihtiyacı olmadığı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu ayetlerde mürtedin cezalandırılmasıyla ilgili herhangi bir emir bulunmamaktadır.

Bu iki ayetin dışında "irtidat" teriminin kullanılmadığı, ancak aynı anlama gelen "İslâm'dan/imandan sonra küfür" ifadesinin kullanıldığı⁴⁹ ve muhteva olarak aynı konunun ele alındığı birçok ayet vardır ki, bunlarda da dünyevî bir cezadan söz edilmemektedir:

"İman ettikten, Rasûlün hak olduğunu gördükten ve kendilerine açık deliller geldikten sonra, inkâr eden bir kavme Allah nasıl yol gösterir. Allah zalim kavmi doğru yola iletmez. İşte onların cezası: Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onların üzerindedir."⁵⁰

"Onlar ki inandıktan sonra inkâr ettiler, sonra inkârları arttı, onların töbeleri kabul edilmeyecektir. Onlar sapıkların tâ kendileridir."⁵¹

"O gün bazı yüzler ağarır, bazı yüzler kararır. Yüzleri kararanlara: İman ettikten sonra inkâr ettiniz ha? Öyleyse inkâr etmenize karşılık azabı tadın!(denilir)"⁵²

"Onlar ki inandılar, sonra inkâr ettiler; daha sonra yine inandılar, yine inkâr ettiler, sonra inkârları arttı; işte Allah onları ne bağışlayacak, ne de doğru yola ileticektir."⁵³

"İnandıktan sonra Allah'ı inkâr eden, kalbi imanla yatışmış olduğu halde (inkâra) zorlanan değil de küfre göğüs açan kimselere Allah'tan bir gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır."⁵⁴

Kur'ân'da söz konusu edilmeyen "mürtedin cezalandırılması" hususu, bu konuda temel kabul edilen şu iki hadise dayandırılmaktadır:

Birincisi: "Kim dinini değiştirirse öldürün!"⁵⁵

⁴⁸ Bkz. Merağî, age., II, 136; Sıddık Hasan Han, age., I, 347; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadîr*, Beyrut, 1998, I, 250; er-Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut, 1990, VI, 40.

⁴⁹ İrtidat, öteden beri İslâm'dan çıkma ile ilgili bir isim olarak kullanılmaktadır. Bkz. İbn Âşûr, *Tefsîr*, II, 332.

⁵⁰ 3 Âl-i İmrân 86-87.

⁵¹ 3 Âl-i İmrân 90.

⁵² 3 Âl-i İmrân 106.

⁵³ 4 Nisâ 137.

⁵⁴ 16 Nahl 106. Genelde münafıkların iman durumunu anlatan benzer ayetler için bkz. 9 Tevbe 66, 74, 84; 63 Münafikûn 3.

⁵⁵ Buhârî, Cihad 149, İ'tisam 28; Ebû Davûd, Hudûd 1; Tirmizî, Hudûd 25; Nesâî, Tahrim 14; İbn Mâce, Hudûd 2; Müsned, I, 282; V, 231. Muvatta'da ise "Kim dinini değiştirirse, boynunu vurun!" şeklinde rivayet edilmektedir. Bkz. Muvatta', Akdiye 15.

İkincisi: “Allah’tan başka ilah olmadığına, benim de Allah’ın elçisi olduğuma şehâdet eden bir Müslüman’ın kanı ancak şu üçünden birisi ile helal olur: Bir cana kıyan, evli iken zinâ eden ve dinini terk edip cemaatten ayrılan.”⁵⁶

İrtidat suçunun cezası temelde bu iki hadise (veya aynı hadislerin biraz farklı lafızlarla rivayet edilenlerine) dayandırılmaktadır. Ancak mürtedin sadece dinini değiştiren kişi olarak ele alınması ve bundan dolayı cezayı hak etmiş olduğu görüşünün benimsenmiş olması, İslâm’ın “dinde zorlama yoktur” şeklinde ifade edilen inanç özgürlüğü ilkesiyle çelişkili bir durum arz etmektedir. Çünkü İslâm’da zorlamanın olmadığını, başka bir ifadeyle inanç özgürlüğü olduğunu iddia etmek, İslâm’ı kabulde zorlama olmadığı gibi İslâm’ın yerine başka bir dini kabul etme özgürlüğünün tanınmış olmasını da gerektirir. Bu itibarla mürtedin cezalandırılma nedeninin salt bir inanç değişikliği olarak ele alınmaması gerektiği kanaatindeyiz.

2. Mürtedin Cezalandırılma Nedeninin Sadece Din Değiştirmekten İbaretle Olmadığına Dair Deliller

Mürtedin cezalandırılma nedeninin sadece dinini değiştirmekten ibaret olmadığı şeklindeki düşüncemizi destekleyen hususları dört madde halinde özetlemek mümkündür:

a. İlk Dönem İrtidat Hareketlerinin Dinden Dönmekle Birlikte, İdareye İsyân veya Düşman Tarafına Katılarak Savaşma Niteliğinde Olması

Yukarıda verdiğimiz ikinci hadiste geçen “cemaatten ayrılan” ifadesinden sadece dinin terk edilmesi değil, dinin terk edilmesiyle birlikte İslâm cemaatinden ayrılmanın ve Müslümanlarla savaş halinde olan kimselerin safında yer almanın cezayı gerektiren bir suç olduğunu anlıyoruz. Konuyu açıklayıcı mahiyetteki hadiste şöyle buyurulmaktadır:

“Bir Müslüman’ın kanı ancak şu üç husustan birisi sebebiyle helal olur: Zinâ eden evli recmedilir; bir Müslüman’ı kasten öldüren öldürülür; İslâm’dan çıkıp Allah ve Rasûlüne savaş açan adam ya öldürülür, ya asılır ya da sürgün edilir.”⁵⁷

Aslında Hz. Peygamber döneminde irtidat ettiği için cezalandırılmak istenen kimseler, İslâm toplumundan ayrılıp düşman safına geçen kimseler idi. Müslümanlarla kâfirlerin savaş halinde olduğu o dönemde Müslümanların durumlarını öğrenip irtidat ederek düşman saflarına katılan ve onlara bilgi aktaranlar casus konumundaydılar. Yoksa küfürlerini saklayıp İslâm toplumunda yaşamak isteyen kimseler değildiler. Nitekim Hz. Peygamber’e biat ederek Müslüman olan, daha sonra da bu biati bozma, dolayısıyla İslâm’dan çıkma isteğini Hz. Peygamber’e bildiren bir kişiyi Hz. Peygamber cezalandırmadığı gibi ashabına da cezalandırmalarını emretme-

⁵⁶ Buhârî, Diyât 6; Müslim, Kasame 25,26; Ebû Davûd, Hudûd 1; Tirmizî, Hudûd 15; Nesâî, Tahrim 5, 11, 14; İbn Mâce, Hudûd 1; Darimî, Siyer 11, Hudûd 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 63, 65; VI, 181, 214.

⁵⁷ Ebû Davûd, Hudûd 1.

miştir.⁵⁸

Yine Hıristiyan iken Müslüman olan, Bakara ve Al-i İmran surelerini okuyup öğrenen, Hz. Peygamber'e de katiplik yapan birisi İslâm'ı bırakıp Hıristiyanlığa tekrar dönmüş, hatta "Muhammed benim yazdıklarım dışında bir şey bilmiyor" diyecek kadar ileri gitmiş birisine de irtidat cezası uygulanmamıştır.⁵⁹

Hudeybiye Antlaşmasında Müslümanlardan Mekke'de kalmak isteyen bir kimseye -ki böyle bir istek o dönem için sadece bir mekan değişikliği değil, aynı zamanda bir inanç değişikliği anlamına geliyordu- engel olmayacaklarına dair bir maddeyi Hz. Peygamber'in kabul etmiş olması da⁶⁰ salt dinden dönmenin cezayı gerektiren bir davranış olmadığını gösterir. Çünkü eğer sadece dinden dönmenin cezalandırılması gerekseydi, Hz. Peygamber bu maddeyi kabul etmez veya dinden dönenlere ceza verme konusunda ısrarcı olurdu.

Hz. Ebû Bekir dönemindeki irtidat hareketlerinde de aynı özellik görülmektedir. Bu hareketlerde rol oynayanların ortak özelliği İslâm'ı bırakıp kendi köşelerine çekilmeleri değil, İslâm devletine isyan etmeleri veya devletin düşmanlarına destek olmalarıdır.⁶¹ Hz. Ebu Bekir'in bu hareketlerle savaşı sırasında esir alınan kimseleri öldürmemesi ve bunu emretmemiş olması da her mürtedin öldürülmeyeceğinin göstergesidir.

Bu durumda cezalandırılacak mürted, sadece dinden çıkan kimse değil, aynı zamanda İslâm düşmanlarının safına geçip Müslümanlara karşı savaşan kimsedir. Nitekim Hanefî mezhebinde irtidat eden kadının öldürülme-yeceği görüşünün gerekçesi de kadının savaşçı olmamasıdır.⁶² Çünkü Hanefilere göre salt irtidat etmek öldürülme sebebi değil, potansiyel savaşçı olmak öldürülme sebebidir.⁶³

Hz. Peygamber savaş sırasında bile düşman tarafın savaşa katılmayan kadınlarının öldürülmesini istememiş, ancak kadınların, savaşta aktif rol almaları durumunda öldürülmelerini emretmiştir.⁶⁴ Hz. Peygamber'in öldürttüğü Ümmü Mervan, irtidat etmiş savaşçı bir kadın olup savaşa

⁵⁸ Bkz. Buhârî, Fezailü'l-Medine 10, Ahkam 45; Muvatta', Fezailü'l-Medine 4.

⁵⁹ Bkz. Buhârî, Menakıb 25; Müslim, Sıfatu'l-Munafikin 14 (2781). Hadis kaynaklarında bu şahsın öldüğü zaman defnedildiği, ancak cesedini toprağın kabul etmediğinden söz edilmektedir.

⁶⁰ Bkz. Buhârî, Sulh 6; Müslim, Cihad ve Siyer 92 (1783).

⁶¹ Bu irtidat hareketlerinin niteliği ile ilgili geniş bilgi için bkz. Râzî, age., XII, 21; Reşid Rıza, *Tefsir*, VI, 436-438.

⁶² Bkz. es-Serahsî, Şemsüddin, *el-Mebsût*, İst., 1983, X, 109. Günümüzde kadınların gerek savaşta gerekse terör eylemlerinde üstlendikleri aktif rol İslâm'ın ilk dönemlerinde söz konusu olmadığından böyle bir görüşün ortaya çıkmış olabileceğini düşünüyoruz. Oysa Hz. Peygamber'in savaşçı kadınların öldürülmesine izin verdiğine dair örnekler de vardır. Bkz. ed-Dârekutnî, Ali b. Ömer, *Sünen*, Medine, 1966, II, 118-119. (Hudûd, H. No. 121, 122)

⁶³ Şimşek, Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, İstanbul, 1997, 574.

⁶⁴ Bkz. Buhârî, Cihad 148; Ebû Davûd, Cihad 121.

teşvik ediyordu. Ebu Bekir (ra)'in öldürttüğü Ümmü Karfe de irtidat eden ve bütün çocuklarını Müslümanlarla savaşmaya teşvik edip hazırlayan bir kadındı.⁶⁵ Dolayısıyla irtidat eden kadının etkisi ile irtidat eden erkeğin etkisi aynı olmasına rağmen Araplarda kadının savaşması adet olmadığından ve bazıları savaşa bile azlığından dolayı genel bir prensip oluşturmayacağından⁶⁶ ilk dönem âlimleri mürted kadının öldürülmesini, savaşmaması prensibine bağlamışlardır.

Mürtedin öldürülmesi, İslâm'ı terk ettiği için kendisine verilen bir ceza değildir. Sadece ihanetinin cezasıdır. Eğer gizlice dinden dönse de kimseye irtidadını bildirmese veya İslâm dairesinden çıktığını ilan etmese kimse kendisine müdahale etmediği gibi kalbinde olanı da incelemesin.⁶⁷ Dolayısıyla mürtedin kanunun mübah sayılmasının sebebi, irtidat etmenin, Müslümanlarla savaşmaya, düşmanlık yapmaya, kâfirlere destek olma ve sığınmaya, sırları ve haberleri düşmanlara ulaştırmaya yani casusluk yapmaya zemin hazırlayan bir hareket olmasıdır.⁶⁸ Yani İslâmî hükümet şeklinin esasları dinî olduğundan, ırk ve dil üzerine dayanmadığından, irtidat hareketinin cezaî sorumluluğunun sebebi siyasî-dinî bir isyan olmasıdır.⁶⁹ Din düzeni ile kâmu düzeninin iç içe bulunduğu devlet sisteminde dinden çıkmanın, özellikle mevcut dini inkâr ve yeni uydurma din ihdâsı çabalarının tehlikeleri ve mutlaka engellenmelerinin lüzumu âşikârdır. Nitekim Hz. Peygamber'in vefatının hemen akabinde İslâm ülkesinde yalancı peygamberlerin türemesi o zamanki endişeyi teyit etmiştir.⁷⁰ Bu durumda böyle bir suça ceza vermekte gösterilecek gevşeklik, bu nizamın sarsılmasına sebep olur. Bundan dolayı bir taraftan suçluyu toplumdan tamamen koparmak ve toplumsal nizamı korumak için diğer taraftan da suç işlemeye engel olmak ve vazgeçirmek için irtidadın cezası çok şiddetli olmuştur.⁷¹

Netice itibariyle İslâm hukukunda dinden dönme suçu, Batı hukukundaki terör gruplarının toplum düzenini değiştirme suçlarına benzemektedir. Her ikisinin de toplum üzerinde etkisi vardır. Bu suçlardan ortaya çıkan tehlikeli sonuçlara bakarak hem İslâm hukukunun, hem de batı hukukunun her iki suç için öngördüğü ceza şiddetli olmuştur.⁷²

b. Mürtedin Tövbesinin Kabul Edilmesi

Dinden dönme cezasının belirgin özelliklerinden birisi de mürtedin, irtidat etmek suretiyle İslâm dairesinden çıkmasına rağmen tekrar İslâm'a davet edilebilmesidir.⁷³ Kur'an, kendileriyle savaşılması emredilen müşrik-

⁶⁵ Serahsî, age., X, 110.

⁶⁶ Bkz. Ebû Zehre, Muhammed, *el-Ukûbe*, Kahire, tsz., s. 174.

⁶⁷ Abdülmütecîlî, age., s. 36.

⁶⁸ ez-Zühaylî, Muhammed, *en-Nazariyyetü'l-Fıkhiyye*, Dimaşk, 1993, 39.

⁶⁹ Hamidullah, Muhammed, *İslâm'da Devlet İdaresi*, (terc. Kemal Kuşçu), İstanbul, 1976, 139.

⁷⁰ Akşit, M. Cevat, *İslâm Ceza Hukuku ve İnsanî Esasları*, İstanbul, 1976, 38.

⁷¹ Üdeh, Abdülkadir, *et-Teşrîu'l-Cenâ'îl-İslâmî*, Kahire, 1963, I, 662.

⁷² Behnesî, Ahmed Fethi, *el-Mes'ûliyyetü'l-Cinâiyye fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Mısır, 1984, 115.

⁷³ Zeyd b. Abdülkerim, *el-Afv ani'l-Ukûbe fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Riyad, h. 1410, 475.

lerin bile tövbe etmeleri durumunda artık düşman olarak kabul edilmeyeceği ve onlarla savaşılmayacağını bildirilmesiyle⁷⁴ kâfir olanlara tanınan tövbe hakkının, dininden dönen kimseye tanınmaması için bir neden bulunmamaktadır. Mürtedin tekrar İslâm'a dönebileceğine işaret eden ayette Allah şöyle buyurmaktadır:

*“Onlar ki inandılar, sonra inkâr ettiler; daha sonra yine inandılar, yine inkâr ettiler, sonra inkârları arttı; işte Allah onları ne bağışlayacak, ne de doğru yola iletecektir.”*⁷⁵

Bu, mürtedin önce tövbeye çağrılmasının delili olduğu gibi mürtedin her dinden dönüşünde, ilk irtidat ettiğiindeki gibi tövbesinin kabul edileceği ve Müslüman olmasının öldürülmesine engel oluşturacağı konusunda da delilidir. Çünkü birkaç kez irtidat edip sonra İslâm'a dönen kişinin, ilk irtidadında canını kurtaran (öldürülmesine engel olan) husus, Müslüman olmasıdır. Dolayısıyla ilk irtidadından sonra Müslüman olması öldürülmesine engel olduğuna göre sonraki irtidatlardan sonra Müslüman olduğunu iddia etmesine rağmen öldürülmesi uygun gözükmemektedir.⁷⁶

İlk dönem İslâm toplumunda da mürted tövbeye davet edilmeden cezalandırılmazdı. Hz. Peygamber, İslâm'dan dönen Ümmü Mervan'ın tövbe etmeye çağrılmasını, ancak bunu kabul etmediği takdirde öldürülmesini emretmiştir.⁷⁷

Hz. Ömer (ra) de Müslüman olduktan sonra küfre dönen ve bundan tövbe etmesine fırsat verilmeden öldürülen birisinden dolayı öfkelenmiş ve *“Allah'ım! Bu işte ben bulunmadım, emretmedim ve duyduğum zaman da râzı olmadım”* diyerek tepkisini göstermiştir.⁷⁸

İslâm hukukçularının tamamına yakın bir kısmı, mürtedin cezalandırılmadan önce tövbeye çağrılması konusunda görüş birliği halindedirler. İrtidat ettiğini kabul etmeyen veya Allah'tan başka ilah olmadığını ve Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu diliyle söyleyen kimsenin asıl niyetinin araştırılmayacağı konusunda da neredeyse görüş birliği vardır.⁷⁹ Hatta İmam Mâlik'in, *“Mürted tövbeye çağrılırken herhangi bir korkutma ve zorlama olmamalı; sıkıştırıldığı, zarara uğratıldığı veya korkutulduğu için Müslüman olan bir kimsenin sonradan dinden dönmesi, kendisi için özür olarak kabul edilmelidir”* şeklindeki görüşü⁸⁰ de bu bakımdan önem arz etmektedir.

Aslında mürtedin cezalandırılmadan önce tövbeye çağrılmasından ve cezadan kurtulması için sadece dil ile söylenen bir şehâdetin yeterli görül-

⁷⁴ 9 Tevbe 5, 11.

⁷⁵ 4 Nisâ 137.

⁷⁶ Taberî, *Tefsir*, IV, 327.

⁷⁷ Bkz. Dârekutnî, age., 118-119. (Hudûd, H.No. 122)

⁷⁸ Bkz. Muvatta', Akdiye 16.

⁷⁹ Bkz. eş-Şafîî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, (Muhtasarı'l-Müzenî, İhtilâfû'l-Hadis ile birlikte basılmış), Beyrut, 1993, IX, 275; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Mısır, ts., VIII, 140-141; el-Bâcî, *el-Mültekâ Şerhu Muvatta'*, by., tsz., V, 283; Serahsî, age., X, 112.

⁸⁰ Bkz. el-Bâcî, *el-Mültekâ Şerhu Muvatta'*, by., tsz., V, 283.

mesinden, irtidat suçunun cezasının gerçek nedeninin sadece küfür değil, küfürde ısrarın yanı sıra İslâm'a ve Müslümanlara düşmanlıkta da ısrar olduğu anlaşılmaktadır.⁸¹ Çünkü sadece diliyle tövbe ettiği takdirde ölümden kurtulacağını bilen bir kimsenin buna rağmen tövbe etmemekte direnmesi, onun küfürde, İslâm'a ve Müslümanlara düşmanlıkta ısrarlı olduğu anlamına gelmektedir.

Ayrıca böyle bir ceza ile karşılaşan mürtedlerin hemen hemen tamamı, tövbe etmeleri teklif edildiğinde inanmadıkları halde "tekrar İslâm'a döndük" diyeceklerdir. Nitekim Müslümanların kendisi öldürülmek gibi bir durumla karşı karşıya geldiğinde "İslâm'dan döndüm" deme hakkına sahiptir.⁸² Dolayısıyla ölümden kurtulmak için "İslâm'dan döndüm" deme hakkını veren İslâm'ın, yine ölümden kurtulmak için "Müslüman oldum" deme hakkı vermemesi düşünülemez.

Buna göre, insanların sadece dinden çıkmaları sebebiyle ölümle cezalandırılmaları, İslâm toplumunda münafıklığa zemin hazırlayacaktır. Çünkü iman kalp işidir ve tövbe etmesi istenen mürted kişi, canını kurtarmak için tövbe ettiğini söyleyecek ama kalbinde İslâm'a inanmayacaktır. Sonuçta İslâmî yönetim kendi eliyle kendi toplumunda münafıkların sayısını arttırmış olacaktır.⁸³ Bu durum ise İslâm'ın hedeflediği sağlam bir toplum oluşturma çabalarıyla çelişmekte, dolayısıyla insanların sadece inançlarını değiştirmesinden dolayı cezalandırılmaları gerektiğini iddia etmek, İslâm'ın tanıdığı inanç özgürlüğü ilkesine ters düşmektedir.

c. Mürtedin Mü'min Kabul Edilebilmesi İçin Sadece Sözlü İkrarının Geçerli Olması

İnsanların iman etmelerinin iki boyutu vardır. Biri Allah ile ilgili olan boyutu, diğeri ise insanlarla ilgili olan boyutudur. Doğrusu insanlar ile ilgili olan boyutu bizim için bağlayıcı özellik arz etmektedir. Bir kimsenin mü'minlerin sahip olduğu haklara sahip olabilmesi için mü'min olduğunu ifade etmesi yeterli görülmüş, iç yüzünün ise Allah ile ilgili boyuta girdiğinden dolayı araştırılıp incelenmesi gerekli görülmemiştir. Bu, imanın bir kalp işi olmasının ve kalplerde olanın gerçek mahiyetini Allah'tan başka kimsenin bilmemesinin bir sonucudur. Bundan dolayı Müslüman olduğunu söyleyenlerin, sadece ifadeleriyle yetinmek gerektiğine işaret eden ayette şöyle buyurulmaktadır:

*"Ey inananlar! Allah yolunda savaşa çıktığımız zaman iyi anlayın, dinleyin, size selam verene, dünya hayatının geçici menfaatini gözeterek 'sen mü'min değilsin' demeyin..."*⁸⁴

⁸¹ Bkz. Serahî, age., X, 110; Zeyd b. Abdülkerim, *el-Afv ani'l-Ukûbe fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, Riyad, h. 1410, 475; el-Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Ahkâmü's-Sultaniyye*, Beyrut, 1994, 114.

⁸² Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 575. Söz konusu durumu anlatan ayet, 16 Nahl 106.

⁸³ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 575.

⁸⁴ 4 Nisâ 94.

Bu ayetin nüzülüne sebep olan bazı olaylar nakledilmektedir. Genel olarak birbirlerine benzeyen bu olaylardan sadece bir tanesini vermekle yetineceğiz:

Rasûlullah, Üsâme b. Zeyd komutasında bir birliği Benî Damre üzerine göndermişti. Bir adamla karşılaştılar. Bu adamın yanında koyun ve develer vardı. Adam dağdaki bir mağaraya sığındı. Üsâme de onu takip etti. Adam koyunlarını mağaraya koyduktan sonra Müslümanların yanına gelerek selam verdi ve kelime-i şehâdet getirdi. Üsâme ise bu adamı öldürdü. Rasûlullah'ın yanına döndüklerinde durumu haber verdiler. Rasûlullah, *"Allah'tan başka ilah olmadığını söylediği halde bunu nasıl yaptın?"* diye sordu. Üsâme ise *"Ya Rasûlallah, adam bu kelime ile kendisini korumak için bunu söyledi"* deyince Hz. Peygamber, *"kalbini yarıp da baktın mı?"* dedi. Daha sonra da bu ayet indi.⁸⁵

Bu ayette Allah, Müslüman olduğunu açıklayan kimsenin imanının sahih olduğuna hükmetmiş, gerçekte aksi bile olsa Müslümanların tabi olduğu hükümlere onu da tabi kılmamız gerektiğini emretmiştir.⁸⁶ Allah, münafıkların kâfir olduğunu, peygamber de birçoğunun münafık olduğunu bildiği halde onlar bu kelimeyi söylemek suretiyle kanlarını ve mallarını koruma altına almışlardır. Bu da, bu ayetin, bu kelimeyi söyleyenin Müslüman olduğuna hükmedilmesi gerektirdiğini gösterir.⁸⁷ Aynı zamanda bu ayet, savaşa girmeyenleri düşman olarak görmeyi ve farazi inançsızlıklarını onları aşağılamanın bahanesi olarak kullanmayı yasakladığı gibi mü'minlere her durumda karşıdaki kişilerin aktif şekilde düşmanlık yapıp yapmadığından emin olma sorumluluğu yükler.⁸⁸

Sadece sözlü ikrarın, mü'min kabul edilmek için yeterli olduğunu gösteren şu hadis de bu konuya ışık tutmaktadır:

Mikdâd b. Esved Hz. Peygamber'e şöyle dedi: *"Yâ Rasûlallah! Kâfirlerden birine rastlasam da benimle çarpışıp elimi keserse, sonra da benden kaçıp bir ağaca sığınır ve 'Müslüman oldum' derse, bunu dedikten sonra onu öldürebilir miyim?"* Rasûlullah, *"hayır, öldürme"* dedi. Mikdâd, *"ama o elimi kestikten sonra bunu söyledi"* deyince, Rasûlullah şöyle buyurdu: *"Onu öldürme, çünkü onu öldürürsen, o, senin onu öldürmeden önceki konumunda olur; sen de, o kelimeyi söylemeden önceki o adamın konumunda olursun."*⁸⁹

Savaşta yakalanan ve esir alınanların bile sözlü ifadeleri, Müslümanlar açısından bağlayıcıdır. *"Eğer sana hainlik yapmak isterlerse, daha önce Allah'a da hainlik yapmışlardı. Bu yüzden (Allah) onlara karşı (sana) imkân verdi. Allah*

⁸⁵ Taberî, *Tefsir*, IV, 226; el-Âlûsî, Şihâbuddin Mahmud, *Rûhu'l-Meânî*, Beyrut, 1994, III, 116; Râzî, age., XI, 3-4. Benzer rivayetler için bkz. Vâhidî, age., 145-148.

⁸⁶ Cessas, Ebû Bekir Ahmed er- Râzî, *Ahkâmü'l- Kur'ân*, Beyrut, 1993. II, 349. Ayrıca bkz. Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I, 79.

⁸⁷ Cessas, age., II, 351.

⁸⁸ Esed, age., 161. (4 Nisâ, 119. Not)

⁸⁹ Buhârî, Diyât 1; Müslim, İman 155; Ebû Davûd, Cihad 104.

(her şeyi) bilendir, her şeyi yerli yerinde yapandır"⁹⁰ ayeti ile Müslümanlara, esirlerin zahiri beyanları her ne ise onu kabul etmeleri, onların gizli niyetlerinden şüphe ederek kararsız kalmamaları emredilmiş oluyor. Esirlerin ihanet edebilecekleri ihtimali-içlerinden bazılarının gerçekten oyun ve ihanet peşinde oldukları sonradan ortaya çıksa bile- Müslümanları Allah'ın öngördüğü davranış tarzından alıkoymamalı, saptırmamalıdır.⁹¹ Savaş ortamında bile onların içlerinde gizledikleri inkâr veya ihanet duygularının araştırılması istenmediğine göre, savaş ortamı dışında araştırılmayacağı zaten kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Kâfir iken Müslüman olan birisine tanınan bu tövbe hakkının, mürtedin İslâm'a dönmesi durumunda tanınmayacağını/tanınmaması gerektiğini gösteren bir delil bulunmamaktadır. Dolayısıyla dinden döndükten sonra şu veya bu nedenle tekrar İslâm'a girmeye karar veren ve bunu diliyle açıklayan birinin mü'min kabul edilmesini engelleyen bir hususun olmaması gerekir. Korkudan ve bazı imkânlardan faydalanma isteğinden dolayı İslâm'a dönmüş olabileceği ihtimali olsa bile, bu Allah ile ilgili olan boyutudur. Bizi bağlayan yönü ise dış görünüşüdür. Bu bakımdan, hangi şartlar altında olursa olsun, mürtedin İslâm'a döndüğünü ifade etmesi, onun mü'min olduğuna karar vermek için yeterli görüleceğine ve ölümden kurtulma adına bile olsa hemen hemen herkes aynı şekilde davranacağına göre mürtedin cezalandırılması ilkesinin, sadece küfürden kaynaklanmayıp, aynı zamanda küfürde ve düşmanlıkta ısrardan kaynaklandığı şeklindeki kanaatimizi desteklemektedir.

d. Kur'an'da Münafıklar, "İmandan/İslâm'dan Sonra Küfre Dönenler" Şeklinde Nitelendiği Halde Hz. Peygamber'in Münafıkları Mürted Statüsünde Görmemesi

Kur'ân'da birçok yerde münafıklardan *"iman ettikten sonra inkâr edenler"* diye söz edilmesi, onların durumunu mürtedin durumu gibi değerlendirmemize neden olmaktadır. Münafıkların durumunun bu şekilde söz konusu edildiği ayetlerden bazıları şöyledir:

"Münafıklar, kendileri hakkında, kalplerinde bulunanı kendilerine haber verecek bir sûrenin indirileceğinden çekiniyorlar. De ki: Siz alay edin, Allah çekindiğiniz şeyi ortaya çıkaracaktır. Eğer onlara sorsan: 'Biz sadece lafa dalmış, şakalaşıyorduk' derler. De ki: Allah ile onun ayetleri ve onun elçisiyle mi alay ediyordunuz? Hiç özür dilemeyin, siz inandıktan sonra inkâr ettiniz..."⁹²

"Ey Peygamber! Kâfirlerle ve münafıklarla cihad et, onlara sert davran; onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir gidiş yeridir o! (Senin hakkında söyledikleri yakışıksız sözleri) söylemediklerine Allah'a yemin ediyorlar. Hâlbuki o küfür sözünü söylediler, İslâm olduktan sonra inkâr ettiler..."⁹³

⁹⁰ 8 Enfâl 71.

⁹¹ Esed, age., 341. (8 Enfâl 76. Not)

⁹² 9 Tevbe 64-66.

⁹³ 9 Tevbe 73-74.

“Ve onlardan ölen birisine asla namaz kılma/dua etme, onun kabri başında durma! Çünkü onlar Allah’ı ve elçisini tanımadılar ve yoldan çıkmış olarak öldüler.”⁹⁴

“Münafıklar sana geldikleri zaman, ‘senin muhakkak Allah’ın elçisi olduğuna tanıklık ederiz’ derler. Senin muhakkak kendisinin elçisi olduğunu Allah bilir ve Allah münafıkların yalancı olduğuna tanıklık eder. Yeminlerini kalkan yapıp Allah’ın yoluna engel oldular. Onların yaptıkları ne kötüdür! Bunun sebebi, onların önce iman edip sonra da inkâr etmeleridir...”⁹⁵

Görüldüğü gibi münafıkların aslında kâfir olduğunu gösteren⁹⁶ bu ayetlerin hiç birisinde, münafıkların dünyada cezalandırılması ile ilgili herhangi bir yaptırım söz konusu edilmemektedir. Bu ayetlerin indiği sırada toplumda bu özellikte insanların mevcut olduğunu Hz. Peygamber bilmesine rağmen, onlardan herhangi birisinin öldürülmesini emrettiği de vaki değildir. Bunun sebebi, onların kendilerini Müslüman olarak görmele-ri ve öyle tanıtmalarıdır. Asıl niyetlerinin ne olduğu Hz. Peygamber tarafından bilinmesine rağmen, onlar cezalandırılması gereken mürted statüsüne konulmamışlardır. Diğer taraftan bu ayetlerin tamamının Medine döneminde inmesine ve Medine Vesikası gibi kurallarla hem Müslümanların, hem Müslüman olmayanların uymak zorunda oldukları kanunlar/kurallar bulunmasına rağmen herhangi bir ceza öngörülmemesi dikkat çekicidir.

Netice olarak, görünüşte mü’min, fakat içten içe inkârcı bir yapıya sahip olan münafıkların, bu durumlarına rağmen mürted statüsüne konmayıp cezalardan muaf tutulmaları bir tek hususla izah edilebilir: İnkârlarının bireysel alanda kalması ve mensubu olduklarını iddia ettikleri dinin yapısına yönelik yıkıcı bir girişimde bulunmamalarıdır. Yani iman ettikten sonra kâfir oldukları Kur’ân ile tescil edilmesine rağmen münafıkların cezalandırılmamış olmaları, irtidat suçunun cezasının salt küfür olmadığı-nın en açık delillerinden birisidir.

SONUÇ

İslâm, sadece kalplerde olan soyut bir inanç değil, insan hayatının bütünüyle ilgilenen, ileriye yönelik toplumsal hedefleri olan bir dindir.⁹⁷ İslâm, kendisini kabul edenlerin bu isteğinde samimi, dine girişte kendi hür iradeleriyle serbest olmasını ve bu dinin gerçeklerini idrak etmiş olarak girmesini ister. Bunun içindir ki, Bakara 256. ayette dinde zorlamayı yasaklayanın hemen ardından, *“... Doğruluk, sapıklıktan seçilip belli olmuştur. O halde kim tâğûtu inkâr edip Allah’a inanırsa, kopmayan sağlam bir kulpa yapış-*

— — — —
⁹⁴ 9 Tevbe 84.

⁹⁵ 63 Münafikûn 1-3.

⁹⁶ el-Kurtûbî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi’ li Ahkâmîl-Kur’ân*, Beyrut, 1993, VIII, 131; ez-Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf*, Beyrut, 1995, IV, 528.

⁹⁷ el-Gazâlî, Muhammed, *Hukûku’l-İnsan*, Mısır, 1963, s. 99.

mıştır. Allah işiten ve bilendir”⁹⁸ ifadesi getirilmiştir. Dolayısıyla kim İslâm’a özgür bir şekilde doğrulukla sapıklığın farkına vararak girerse zaten bu dinden ayrılacak değildir.⁹⁹ Kendi rızası ile İslâm’ı kabul ettikten, Allah’a ve peygamberlerine söz verdikten sonra döner, irtidad eder ve tövbe etmezse cezalandırılır ki, bu bir zorlama değil, sözünde durmamanın zaruri neticesidir.¹⁰⁰ Şu halde mürtedin öldürülmesi şeklindeki riddetin cezasının inanç özgürlüğüne müdahale, insanı istemediği bir şeye inanmaya zorlama olduğu yönündeki sözler, bu cezanın karakterini, riddetin ve din değiştirmeye zorlamanın anlamını bilmemekten kaynaklanmaktadır.¹⁰¹ Aslında “mürtedin cezalandırılması” ile “dinde zorlama yoktur” ayeti arasında bir çelişki de söz konusu değildir; çünkü bu ayet henüz İslâm’a girmemiş ve baskı yoluyla değil de irşad ve ikna yoluyla İslâm’a davet edilen kimse hakkında. Bunun aksine İslâm’ın mürtedle ilgili kanunu, İslâm’a girdikten sonra Müslümanlıktan dönmek isteyenler hakkındadır ve bu hükmün gayesi onları İslâm üzere kalmaya zorlamak değildir. Bundan maksat, devletin esaslı olan İslâm toplumunu parçalanma ve çöküntülerden korumaktır. Yeryüzünde ise hiçbir devlet kendisine vücut veren ana unsurların ve temel değerlerin çözülme ve parçalanmasına müsaade etmez. Bu konuda İslâm’a girmemiş olanlarla, girdikten sonra çıkanlar farklı bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Dünyada bu şekilde davranan iki gruba da aynı gözle bakacak bir sistem/kimse olmasa gerek.¹⁰² Bu, bir devletin vatandaşlığına girmemiş bir kimsenin durumu ile bu vatandaşlığı kabul ettikten sonra terk eden bir kimsenin durumunun aynı olmayacağı gerçeğine benzemektedir.

O halde mürtedin cezalandırılması ilkesi, dinden döndükten sonra bunu ilan ederek tövbe etmemekte direnen, sadece lafzî bir ikrarın bile kendisini ölümden kurtaracağını bilmesine rağmen bundan kaçınan ve bu haliyle irtidadı, düzeni bozmaya yönelik bir anarşi suçu niteliğinde olan kimse için geçerli olmalıdır. Mürtedin cezasının dinî olmaktan çok siyasî ve devletler hukuku ile ilgili olduğunu, cezalandırılmayı gerektiren irtidad suçunun da devlete isyan veya casusluk suçu gibi değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.¹⁰³

98 2 Bakara 256.

99 Ebu Zehre, *el-Ukûbe*, s. 93.

100 Yazır, *age.*, II, 863.

101 Zeydân, Abdülkerim, *Usûlü’l-Da’ve*, Mısır, 1992, s. 297.

102 Mevdûdî, *Modern Çağda İslâmî Meseleler*, s. 228.

103 Mürtedin cezalandırılmasının inanç özgürlüğü açısından bir değerlendirmesi için bkz. Yiğit, Yaşar, *İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Perspektifinden İrtidad Suç ve Cezasına Bakış*, İslâmîyât Dergisi, Ankara, 1999, c. 2, sy. 2, 121-135.